

Marta Rojewska*

EWOLUCJA MYŚLI EUROPEJSKICH RUCHÓW FEDERALISTYCZNYCH

DOI: 10.26399/meip.1(60).2018.12/m.rojewska

WPROWADZENIE

Europejskie ruchy federalistyczne od przeszło 75 lat pozostają aktywnym uczestnikiem procesów integracyjnych w Europie. Jeszcze przed II wojną światową zaczęły pojawiać się kompleksowe koncepcje wprowadzenia na kontynencie nowego, postnarodowego porządku. Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie ewolucji europejskiej myśli federalistycznej od II wojny światowej do czasów współczesnych pod kątem zmiany treści postulatów i stosowanych metod ich realizacji oraz wykazanie pewnych tendencji w tym procesie.

Rozwój myśli federalistycznej można podzielić na kilka etapów, z których każdy wyróżnia się pewnym specyficznym podejściem do dalszego rozwoju integracji. Pierwszy etap można określić jako etap klasyczny – jest to okres od II wojny światowej do utworzenia Wspólnot Europejskich (WE) – wówczas zostały stworzone podstawy ruchu zarówno od strony organizacyjnej, jak też ideowej. Lata 60. określane są niekiedy jako stracona dekada dla ruchów federalistycznych. Lata 70. i 80. to czas wzmożonej aktywności federalistów wynikającej z zaangażowania w prace nad powołaniem do życia Unii Europejskiej (UE). Od jej powołania do końca pierwszego dziesięciolecia XXI wieku nastąpił okres dynamicznego uczestnictwa w procesie reformowania Wspólnot i UE. Obecnie natomiast federaliści poszukują odpowiedzi i rozwiązań dla wielowymiarowego kryzysu Unii. Dzięki zastosowaniu elementów analizy

* Marta Rojewska – dr, absolwentka Studiów Doktoranckich Nauk Społecznych na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, rojewska.marta@gmail.com

historycznej i porównawczej autorka będzie dążyć do zweryfikowania hipotezy stwierdzającej, że europejskie ruchy federalistyczne stworzyły spójną i zachowującą w czasie ciągłość wizję federalnego *finalité politique* integracji europejskiej, dostosowując się w swoich działaniach i formułowaniu postulatów do bieżącej sytuacji politycznej i osiągnięć procesu integracyjnego.

1. FEDERALIZM W ETAPIE KLASYCZNYM

Pierwsze lata II wojny światowej wiążą się przede wszystkim z koncepcjami federacji regionalnych. Na przełomie lat 1939 i 1940 Winston Churchill, Jean Monnet, Arnold Toynbee i Charles de Gaulle zaangażowani byli w negocjacje federalnej unii brytyjsko-francuskiej, opartej na wspólnym obywatelstwie, wspólnej armii, połączonych parlamentach i rządach oraz wspólnych finansach. Fiasko planu było efektem zmiany sytuacji politycznej we Francji¹. W tym okresie dosyć często pojawiały się również koncepcje integracji krajów Europy Środkowej i Wschodniej, które nawiązywały do takich przedwojennych projektów, jak chociażby projekt federacji naddunajskiej². W plany ich tworzenia zaangażowali się: Jan Masaryk, Władysław Sikorski, Józef Retinger, Paul-Henri Spaak. Niewątpliwie jednak chęć wdrożenia tych projektów przez rządy m.in. Czechosłowacji, Polski, krajów bałkańskich w dużej mierze była wynikiem ich statusu i szans w starciu z potęgą niemiecką. Najczęściej uznawano, że połączone w federację będą stanowić strefę bezpieczeństwa między ZSRR a III Rzeszą. Projekty unii między państwami opierały się na zachowaniu przez państwa całkowitej autonomii wewnętrznej oraz stworzeniu federalnej armii, wspólnej polityki zagranicznej i polityki gospodarczej³.

¹ K. Łastawski, *Historia integracji europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 42; W.R. Mauter, *Churchill and the Unification of Europe*, „The Historian” September 1998, Vol. 61 Issue 1, s. 68; M. Mikołajczyk, *Jean Monnet. Inspirator zjednoczenia Europy*, Wydawnictwo „Rys”, Poznań 2007, s. 27–28; K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2004, s. 88; A. Marszałek, *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej. Spór o istotę suwerenności integracji*, Instytut Europejski, Łódź 2000, s. 170.

² Więcej w: K. Łastawski, *Od idei...*, *op. cit.*, s. 74–78; K. Fiedor, *Francuskie koncepcje integracji Europy okresu międzywojennego*, [w:] K. Fiedor, *Europejskie doktryny porozumienia i współpracy gospodarczej w XX w. Tom 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wrocław 1991, s. 46–64.

³ A. Marszałek, *Suwerenność...*, *op. cit.*, s. 170; K. Łastawski, *Historia...*, *op. cit.*, s. 42–43; G. Witkowski, *Józef Retinger. Polski inicjator integracji europejskiej*, Stowarzyszenie Współpracy Narodów Europy Wschodniej Zbliżenie, Warszawa 2000, s. 53–55.

Debata o integracji europejskiej w duchu federalnym toczyła się również wewnątrz europejskich ruchów oporu, które później stały się bazą organizacyjną powojennych ruchów federalistycznych. W prasie podziemnej toczyła się intensywna debata na temat europejskiej przyszłości, silny wpływ na nią miał manifest opracowany przez dwóch włoskich więźniów politycznych, Altiero Spinello i Ernesto Rossi, przetrzymywanych w więzieniu na Ventotene⁴. „Manifest z Ventotene”, choć w odniesieniu do spraw socjalnych i gospodarczych silnie naznaczony socjalistycznymi poglądami swoich twórców, w kwestiach politycznych wyraźnie podkreśla, że II wojna światowa ukazała całe zło płynące z bezkrytycznego dążenia do ochrony suwerenności państwa narodowego, a jednocześnie jest to moment, gdy w większości państw europejskich rządy upadły, co musi być wykorzystane do budowy federacji europejskiej. Tylko system federalny, wzorowany na modelu amerykańskim, zapewni pokój, demokrację, rozkwit różnorodności, ochronę mniejszości, wolność jednostek, wyzbycie się nacjonalizmu z myślenia o narodzie. Upadek rządów miał umożliwić powstanie w pełni demokratycznego ruchu masowego, który doprowadzi do uchwalenia przez europejską konstytuante federalnej konstytucji ustanawiającej Stany Zjednoczone Europy. Federacja miała mieć kompetencje powoływania i organizacji armii; prowadzenia polityki zagranicznej; polityki znoszenia barier ochronnych; emisji waluty; nadzoru nad granicami administracyjnymi państw należących do federacji w celu zagwarantowania przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych; zapewniania swobody przemieszczania się obywatelom federacji po całym jej terytorium; zarządzania niezdolnymi jeszcze do samodzielności koloniami⁵. „Manifest” stał się później inspiracją dla przyjętej w 1944 r. „Deklaracji europejskich ruchów oporu” z Genewy oraz pierwszym dokumentem programowym włoskiego Europejskiego Ruchu Federalistycznego (*Movimento Federalista Europeo*) – jednego z najważniejszych europejskich ruchów federalistycznych, założonego przez Spinello i piętnastu innych więźniów z Ventotene⁶.

⁴ K. Łastawski, *Od idei...*, *op. cit.*, s. 93.

⁵ J. Łukaszewski, *Cel: Europa. Dziewięć esejów o budowniczych jedności europejskiej*, Noir sur Blanc, Warszawa 2002, s. 75–76; Ch.F. Delzell, *The European Federalist Movement in Italy: First Phase, 1918–1947*, „The Journal of Modern History” 1960, Vol. 32, No. 3, s. 244; *The Manifesto of Ventotene*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe, http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/316aa96c-e7ff-4b9e-b43a-958e96afbecc/publishable_en.pdf [dostęp: 20.05.2016]; P. Podemski, *Włoscy ojcowie-założyciele Wspólnoty Europejskiej w kontekście transformacji Włoch od faszyzmu do demokracji (1941–1954)*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2012, s. 28.

⁶ Ch.F. Delzell, *The European...*, *op. cit.*, s. 249; *Manifesto of European Resistance Movements, 1944*, [w:] A.J. Menéndez (ed.), *Altiero Spinelli. From Ventotene to the European*

Skutki II wojny światowej – potężne straty gospodarcze i demograficzne, spory międzypaństwowe, spadek znaczenia Europy w świecie, wreszcie ogromny spadek zaufania społeczeństw w zdolność państwa narodowego do zapewnienia jego obywatelom pokoju, bezpieczeństwa i dobrobytu – stały się przyczyną zasadniczej zmiany w sposobie myślenia europejskich polityków. Konieczność poradzenia sobie z tymi wyzwaniami spowodowała, że droga do integracji została otwarta, przekraczając „mur interesów narodowych”⁷. Momentem rozpoczynającym bardzo dynamiczny rozwój koncepcji i samego ruchu federalistycznego było przemówienie Winstona Churchilla 19 września 1946 r. na Uniwersytecie w Zurychu, w czasie którego powiedział, że odbudowa Europy w jej dawnej świetności możliwa będzie tylko dzięki utworzeniu „czegoś na kształt Stanów Zjednoczonych Europy”, opartych na absolutnej równości państw i współpracy francusko-niemieckiej⁸. Na fali społecznego entuzjazmu dla zarysowanej przez Brytyjczyka idei zaczęły powstawać liczne ugrupowania i stowarzyszenia nawołujące do federalizacji Europy. W ciągu dwóch kolejnych lat zorganizowano kilkanaście kongresów, które położyły organizacyjne i ideologiczne fundamenty federalizmu europejskiego. Do kluczowych spotkań należą kongresy w Hertenstein⁹, Paryżu, Hadze i Brukseli. W działania zaangażowani byli przede wszystkim działacze ruchów oporu.

Constitution, ARENA Report No. 1/07, RECON Report No. 1, Centre for European Studies, University of Oslo, January 2007, http://www.reconproject.eu/projectweb/porta1project/Report1_Spinelli.html [dostęp: 22.05.2016], s. 29–33.

⁷ K. Łastawski, *Od idei... , op. cit.*, s. 104–110; J.J. Węc, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950–2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 31; F. Gross, *Federacja i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*, Instytut Studiów Politycznych Polska Akademia Nauk, Warszawa 1994, s. 38.

⁸ *Address given by Winston Churchill (Zurich 19 September 1946)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_winston_churchill_zurich_19_september_1946-en-7dc5a4cc-4453-4c2a-b130-b534b7d76ebd.html [dostęp: 22.05.2016].

⁹ Program z Hertenstein, przyjęty 21 września 1946 r. stał się „ideologiczną podstawą” Unii Europejskich Federalistów, europejskiej federacji krajowych organizacji federalistycznych, powstałej w grudniu 1946 r. na czwartym spotkaniu europejskich ugrupowań federalistycznych. Program zakładał, że:

1. Zbudowana na federalnych podstawach Unia Europejska jest konieczną i integralną częścią prawdziwej unii światowej.
2. Zgodnie z zasadami federalistycznymi, które wymagają demokratycznej struktury od podstaw do szczytu, wspólnota narodów europejskich musi sama rozstrzygać wszelkie spory, które mogą powstać między jej członkami.

W narracji federalistów w tamtym okresie pojawiały się trzy główne argumenty za powołaniem europejskiej federacji, przy czym dwa pierwsze wpisują się w kategorię „unikania lub obrony przed”, zaś trzeci odnosi się do federalizmu jako metody poprawy warunków życia Europejczyków. Pierwszy z nich dotyczył wyczerpania się formuły państwa narodowego, która nie dość, że nie była w stanie już dłużej zapewnić realizacji potrzeb społecznych, to przede wszystkim w swoim aksjomacie niczym nieograniczonej suwerenności, samowoli i wszechwładzy dwukrotnie spowodowała wybuch konfliktów o niespotykanej dotąd skali. Dlatego też niedopuszczenie do kolejnej wielkiej wojny, która ponad wszelką wątpliwość doprowadziłaby do upadku cywilizacji europejskiej, miało być możliwe tylko dzięki rozwiązaniom federalistycznym.

3. Unia Europejska wchodzi w skład Organizacji Narodów Zjednoczonych i stanowi porozumienie regionalne w rozumieniu art. 52 Karty Narodów Zjednoczonych.
 4. Państwa członkowskie Unii Europejskiej przekażą część swojej suwerenności w zakresie spraw gospodarczych, politycznych i wojskowych na rzecz tworzonej federacji.
 5. Unia Europejska jest otwarta dla wszystkich narodów potwierdzających swój europejski charakter i uznających jej zasady.
 6. Europejska federacja określi prawa i obowiązki obywateli w deklaracji europejskich praw obywateli.
 7. Ta deklaracja będzie się opierała na poszanowaniu osoby ludzkiej i jej odpowiedzialności wobec różnych społeczności, do których należy.
 8. Unia Europejska zatroszczy się o planową odbudowę materialną oraz współpracę kulturalną, ekonomiczną i społeczną, zapewniając, by postęp techniczny był używany tylko w służbie ludzkości.
 9. Unia Europejska nie jest skierowana przeciwko komukolwiek, rezygnuje ze stosowania polityki przemocy, ale odrzuca również bycie narzędziem obcego mocarstwa.
 10. W ramach Unii Europejskiej dozwolone, a nawet wskazane, jest tworzenie federacji lub stowarzyszeń subregionalnych.
 11. Jedynie federacja europejska zagwarantuje integralność terytorialną i specyfikę wszystkich małych i wielkich wspólnot narodowych.
 12. Europa, udowadniając, że jest w stanie rozwiązać swoje problemy w duchu federalizmu, przyczyni się do odbudowy i tworzenia światowej społeczności narodów.
- Tłumaczenie na podstawie: *The Hertenstein Programme*, oficjalna strona internetowa Federal Union, <http://www.federalunion.org.uk/the-hertenstein-programme/> [dostęp: 20.05.2016]; *Hertensteiner Programm vom 21.09.1946*, oficjalna strona internetowa Junge Europäische Bewegung Berlin-Brandenburg e.V., http://www.jeb-bb.de/files/jeb-bb/JEB-Dokumente/460921_Hertensteiner_Programm.pdf [dostęp: 20.05.2016]; *Les 12 points de la charte d'Hertenstein (21 septembre 1946)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/les_12_points_de_la_charte_d_hertenstein_21_septembre_1946-fr-f39329ae-b25a-4b04-90ff-a25ea5c17051.html [dostęp: 20.05.2016].

W tym kontekście federaliści podkreślali praktyczne znaczenie powołania federacji dla rozwiązania problemu niemieckiego, będącego po wojnie jednym z kluczowych dylematów. W ramach federacji możliwe miało być pokojowe współistnienie narodu niemieckiego, który nigdy więcej nie wystąpiłby przeciwko europejskim narodom¹⁰. Po drugie wskazywano na korzyści skali wynikające dla Europy w kontekście jej pozycji w stosunkach międzynarodowych. Uznawano, że pojedyncze państwa nie są w stanie konkurować na arenie międzynarodowej z nowymi potęgami, do tego byłaby jednak zdolna federacja europejska. Z tym związane było uznanie federacji za tzw. trzecią drogę między imperializmem Stanów Zjednoczonych Ameryki a komunizmem Związku Radzieckiego¹¹. To rozwiązanie miało zagwarantować, że ani jedno, ani drugie państwo nie uczyni z państw europejskich swojej strefy wpływów. Po trzecie federacja miała być gwarancją poszanowania równości państw, praw człowieka (zwłaszcza praw mniejszości), rozwoju demokracji i praworządności. Co więcej, wspólnota gospodarcza miała przyczynić się do rozwoju społeczeństw i zapewnienia im dobrobytu.

Na bazie analizy koncepcji pojawiających się w tym okresie można wyróżnić dwa główne nurty federalizmu. Pierwszy z nich, reprezentowany m.in. przez A. Spinello, to federalizm radykalny (ewentualnie konstytucyjny lub rewolucyjny), który zakładał powołanie zgromadzenia (konstytuanty) europejskiego, które przyjąłoby konstytucję federacji, a ta powstałaby niemal z dnia na dzień. Drugi nurt, reprezentowany przez Jeana Monneta, to federalizm ewolucyjny (określany niekiedy jako pragmatyczny). Federaliści z tego nurtu zakładali, że federacji nie da się stworzyć za dotknięciem „czarodziejskiej różdżki”. Konieczne jest planowanie kolejnych etapów integracji krok po kroku, starannie dobierając elementy do możliwości danej chwili. Co ciekawe, Monnet nigdy nie przedstawił całościowego planu federacji europejskiej – każda kolejna decyzja, każdy postulat, który wysuwał w toku debaty wynikał *de facto* z bieżącej sytuacji, z objawiających się potrzeb europejskiej jedności. Jedyne co było jasno określone to cel, czyli federacja jako ostateczna forma

¹⁰ T. Kegel, *Polityka Francji na rzecz zjednoczenia Europy w latach 1945–1955*, [w:] K. Fiedor, *Europejskie doktryny porozumienia i współpracy gospodarczej w XX w. Tom 1*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 1987, s. 137–138.

¹¹ Por.: S. Pistone, *The Union of European Federalists: From the Foundation to the Decision on Direct Election of the European Parliament (1946–1974)*, Giuffrè Editore, Milan 2008, s. 35–39; *L'Union européenne des fédéralistes, Motion de politique générale (Montreux, 27–31 août 1947)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, <http://www.cvce.eu/object-content/-/object/0c7f2f03-2bbc-4d3e-9084-a1a6c745a21a> [dostęp: 21.05.2016].

zjednoczonej Europy, oraz metoda, ewolucyjna i nastawiona na dobieranie cząstkowych celów do bieżących warunków.

Różne były też sposoby definiowania europejskiej federacji. Niektóre grupy federalistów definiowały przyszłą strukturę organizacyjną Europy jako (super)państwo federalne. Najczęściej wówczas odwoływano się do przykładu Stanów Zjednoczonych Ameryki lub Szwajcarii. Struktura taka miała posiadać ponadnarodowy rząd, złożony z prezydenta i rady federalnej, parlamentu i sądu najwyższego, podkreślano często znaczenie zasady większościowego podejmowania decyzji, a w zakres kompetencji federacji planowano włączyć politykę zagraniczną, obronną i gospodarczą¹². Częściej jednak akcentowano post- lub ponadnarodowy charakter federacji, której częściami składowymi miały być europejskie państwa. Z jednej strony był to powrót do koncepcji prefederalnych z okresu XII–XVIII wieku, z drugiej próba pogodzenia koncepcji federacji ze świadomością utopijności likwidacji państwa narodowego¹³. W efekcie zaczęto poszukiwać metod, które pozwoliłyby rozwiązać problem suwerenności, a dokładniej znaleźć odpowiedź na pytanie, czy ma ona być przynależna federacji, czy pozostać na poziomie państw członkowskich, oraz kwestię przywiązania społeczeństw do formuły państwa. Z początkiem lat 50. nastąpiło odejście od pierwszego rozumienia federacji, miało to związek ze zmianą okoliczności – John McCormick wskazuje, że o ile w chwili utworzenia Unii Europejskich Federalistów w 1946 r. szanse utworzenia federacji były jeszcze stosunkowo duże, to o tyle 1948 r. państwo narodowe zostało już odbudowane i ta szansa przeminęła¹⁴. Ten wniosek, w kontekście wspomnianych powyżej nurtów federalizmu, prowadzi do kolejnego: na początku lat 50. decyzja o budowie europejskiej federacji od początku do końca w jednym kroku była już niemożliwa, a federalizacja Europy mogła odbywać się tylko poprzez zmiany ewolucyjne i sukcesywne wprowadzanie elementów federalnych.

Federaliści podkreślali, że federacja europejska musi opierać się na zasadach demokratycznych oraz poszanowaniu praw człowieka, w tym praw mniejszości. Zasadą miała być równość państw oraz poszanowanie ich wewnętrznej różnorodności (etnicznej, konstytucyjnej czy wynikającej z tradycji, historii

¹² Por.: koncepcja Ronalda Williama Gordona MacKaya w: K. Łastawski, *Historia...*, *op. cit.*, s. 36–37.

¹³ Więcej: F. Ramotowska, *Opracowanie i zarys dziejów myśli pacyfistycznej*, [w:] W.J. Jastrzębowski, *Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi. Konstytucja dla Europy*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Łódź 1985.

¹⁴ J. McCormick, *European Union Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2011, s. 19.

i trybu życia). Podkreślano konieczność ograniczenia absolutnej suwerenności państw poprzez przeniesienie części uprawnień wynikających z suwerenności na poziom federacji, przy czym zasadą która miała decydować o ich przeniesieniu miała być zasada subsydiarności. Najczęściej postulowano przeniesienie na federację kompetencji w zakresie polityki zagranicznej, obrony, integracji gospodarczej, w tym waluty, a opierając się na zasadzie trójpodziału władzy miały natomiast powstać rząd, parlament i trybunał federalny. Parlament jedno- lub dwuizbowy miał odpowiadać za stanowienie prawa federalnego oraz demokratyczną kontrolę nad rządem. W modelu dwuizbowym zakładano reprezentację obywateli oraz państw, w jednoizbowym – obywateli. Władza wykonawcza miała mieć realne uprawnienia pozwalające na wykonywanie kompetencji powierzonych federacji. Niekiedy rozważano powołanie prezydenta federacji, pełniącego funkcje reprezentacyjne oraz wyposażonego w prawo weta wobec decyzji parlamentu. Trybunał, nazywany niekiedy Sądem Najwyższym, miał odpowiadać za rozstrzyganie sporów między federacją a państwami oraz za dokonywanie wykładni i egzekwowanie prawa federalnego¹⁵.

W latach 50. debata o federalizmie w Europie toczyła się przede wszystkim wokół koncepcji i poglądów Ojców Założycieli: Jeana Monneta, Konrada Adenauera, Roberta Schumana, Alcide de Gasperi i Paul-Henri Spaaka. Każdy z tych polityków był albo zaprzysiężonym federalistą, albo związany był z ruchem federalistycznym, uznając swego rodzaju użyteczność proponowanych przez ten ruch rozwiązań¹⁶. Ruchy federalistyczne zabiegały w tym czasie o powołanie trzech Wspólnot w formie federacji lub chociaż o jak największy stopień zastosowania federalnych rozwiązań. Jednocześnie działały na rzecz uzyskiwania społecznego poparcia dla integracji.

¹⁵ L'Union européenne des fédéralistes, *Motion de politique générale...*, *op. cit.*; *The Interlaken Plan (September 1948)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/the_interlaken_plan_september_1948-en-f0921184-3c40-4b4b-b928-2ccacb49b729.html [dostęp: 21.05.2016]; É. Deschamps, *François de Menthon and his draft Federal Constitution for a United States of Europe (June 1948)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/etienne_deschamps_francois_de_menthon_and_his_draft_federal_constitution_for_a_united_states_of_europe_june_1948-en-3ec24e36-4574-4e29-82bd-02f435877cb5.html [dostęp: 21.05.2016]; wizja Michela Debré w: D. Sidjanski, *The Federal Future of Europe: From the European Community to the European Union*, University of Michigan Press 2000, s. 25–29.

¹⁶ Więcej: M. Mikołajczyk, *Jean Monnet...*, *op. cit.*; J. Łukaszewski, *Cel: Europa...*, *op. cit.*; G. Audisio, A. Chiara, *Twórcy zjednoczonej Europy. Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2007.

2. FEDERALNE KONCEPCJE ROZWOJU WSPÓLNOT EUROPEJSKICH W LATACH 60., 70. I 80.

Utworzenie Wspólnot Europejskich spowodowało daleko idące zmiany w podejściu federalistów do kwestii europejskiej integracji. Początkowe sukcesy integracji i przyjętej metody funkcjonalnej spowodowały osłabienie zdolności oddziaływania federalistów na kształt projektu integracyjnego. Różne były ich postawy wobec powołania Wspólnot – wśród nich wyróżnić można trzy stanowiska. Pierwsza grupa, do której można zaliczyć na przykład A. Spinello, w zasadzie odrzucała osiągnięcia Wspólnot, argumentując niezgodność przyjętych rozwiązań z zasadami federalizmu. Druga grupa federalistów, choć nie była usatysfakcjonowana ustanowioną formułą integracji, to skłaniała się ku pogładowi, że jest to etap pośredni na drodze do federacji europejskiej. Nieco bardziej optymistyczną ocenę prezentowali działacze, którzy uznawali, że pewne elementy federalne zostały już wprowadzone, a integracja gospodarcza prowadzić będzie do politycznej. To stanowisko prezentowali Walter Hallstein i J. Monnet¹⁷. W ramach wszystkich trzech grup pojawiały się jednocześnie głosy wzywające do budowy oddolnego ruchu społecznego wywierającego presję na rządy narodowe, by te wynegocjowały europejską konstytucję. W odróżnieniu od tego radykalnego podejścia pozostali federaliści uznali konieczność dostosowania działań do realiów politycznych – przyjęli oni strategię działania jako krytyczne wsparcie dla prointegracyjnych działań rządów¹⁸. Istniała jeszcze czwarta grupa, już poza środowiskiem federalistów, która uznawała osiągnięcia Wspólnot Europejskich za w pełni zadowalające, co pozwalało na rezygnację z utopijnych federalnych wizji¹⁹. Te podziały przyczyniły się do powstania rozłamów w środowisku federalistycznym i przejściowego wyłonienia odrębnych ugrupowań²⁰.

¹⁷ F. Kinsky, *Federalizm. Model ogólnoeuropejski*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 88.

¹⁸ U. Morelli, *European Federalists in the 1960s*, [w:] G. Duchenne, M. Dumoulin (dir.), *Generations de Federalistes Europeens Depuis le XIXe Siecle: Individus, Groupes, Espaces Et Reseaux*, Peter Lang Publishing, Brussels 2012, s. 145–146.

¹⁹ F. Kinsky, *Federalizm...*, *op. cit.*, s. 88.

²⁰ *The Union of European Federalists (context)*, [w:] *Historical events in the European integration process (1945–2014)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, <http://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/20ed505d-eecd-4aaf-aca3-d736efaa93e1> [dostęp: 23.05.2016]; *Historical Timeline*, oficjalna strona internetowa The Union of European Federalists, <http://www.federalists.eu/uef/history/> [dostęp: 23.05.2016].

Lata 60. niekiedy uznawane są za „straconą dekadę” ruchu federalistycznego. W dużej mierze przyczyniła się do tego polityka francuskiego prezydenta Charlesa de Gaulle’a, którego koncepcja współpracy międzyrządowej na przeszło dekadę zdominowała dyskusję o przyszłości integracji. Był to jednak czas, który liderzy ugrupowań federalistycznych poświęcili na dokończenie procesów organizacyjnych ruchów (przede wszystkim dochodziło do tworzenia struktur administracyjnych, uzyskiwania niezależności finansowej). Federaliści stanęli przed koniecznością dostosowania się do nowych warunków – nie chodziło już o wezwanie do wielkiego zrywu na rzecz federacji, lecz o długoterminową strategię²¹. Jednocześnie wypracowano pewne metody działania, które miały się przyczyniać do wpływania na decydentów. Jedną z nich stały się wielotysięczne manifestacje podczas szczytów szefów państw i rządów, gdy podejmowali oni ważne decyzje w sprawie przyszłości Europy. Jednocześnie tworzone są petycje i manifesty do ważnych urzędników wspólnotowych/unijnych oraz władz państw członkowskich²².

Na koniec lat 60. przypada moment, kiedy w Europie uświadomiono sobie, że pogłębienie integracji jest niezbędne, intensywny rozwój Wspólnot zaczął wytracać swój impet. Zmiana na stanowisku francuskiego prezydenta spowodowała przeformułowanie priorytetów polityki zagranicznej Francji, wśród których znalazło się miejsce na pogłębienie współpracy w duchu traktatów paryskiego i rzymskich. W tej zmianie federaliści, zwłaszcza Spinelli

²¹ L. Levi, *Mario Albertini. Politics between Science and Philosophy*, „THE FEDERALIST a political review” 2011, Year LIII, Number 1, s. 44.

²² Demonstracje: np. czerwiec 1967 r. w Rzymie, grudzień 1969 r. w Hadze, październik 1972 r. w Paryżu, grudzień 1975 r. w Rzymie. Więcej w: *Campaign for direct elections to the European Parliament*, International Democracy Watch, Centro Studi sul Federalismo, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/campaign-for-direct-elections-to-the-european-parliament> [dostęp: 24.05.2016]; S. Pistone, *Seventy Years of the European Federalist Movement (1943–2013)*, „THE FEDERALIST a political review” 2013, Year LV, Number 1, s. 30; J. Pinder, *Mario Albertini in the History of Federalist Thought*, „THE FEDERALIST a political review” 2015, Year LVII, online edition only, http://www.thefederalist.eu/site/index.php?option=com_content&view=article&id=1455:mario-albertini-e-la-storia-del-pensiero-federalista&catid=2:saggi&lang=en [dostęp: 24.05.2016]; S. Pistone, *A trent'anni dal Progetto Spinelli: un'iniziativa parlamentare a favore di una costituzione federale europea*, „THE FEDERALIST a political review” 2014, Anno LVI, Numero 1–2, s. 51; *Our History*, oficjalna strona internetowa Union of European Federalists, <http://www.federalists.eu/uef/history/> [dostęp: 24.05.2016].

Petycje: np. *Petition on a federal government for a European New Deal; Petition on Foreign Affairs and Security Policy*, oficjalna strona internetowa Movimento Federalista Europeo, <http://www.wetheeuropeanpeople.eu/intl/> [dostęp: 24.05.2016].

i Hallstein upatrywali szansy na federalizację Wspólnot, a przede wszystkim na dokończenie integracji gospodarczej i rozpoczęcie politycznej²³. W 1972 r. na szczycie w Paryżu zapadła decyzja o powołaniu do końca lat 80. „Unii Europejskiej” pomiędzy państwami członkowskimi Wspólnot²⁴.

O ile więc lata 60. były czasem wewnętrznej pracy ruchu nad jego podstawami organizacyjnymi oraz tworzeniem pewnego rodzaju strategii działania, o tyle lata 70. to przede wszystkim okres budowy podstaw „ideologicznych”. Wówczas powstało większość postulatów ruchu, które staną się głównym celem jego działań praktycznie do czasów współczesnych. W znacznym stopniu przyczyniły się do tego prace nad powołaniem „Unii Europejskiej” zainicjowane w 1972 r.

Na początku lat 70. cztery kwestie doprowadziły do powrotu federalistów do roli jednego z głównych uczestników debaty o przyszłości integracji europejskiej. Po pierwsze na początku dekady doszło do redefinicji celów ruchów prointegracyjnych i federalistycznych – wśród nich znalazły się unia monetarna, unia polityczna, zagwarantowanie obywatelom udziału w procesach decyzyjnych (coraz częściej zaczęto mówić o deficycie demokracji), potrzeba przyjęcia konstytucyjnego podejścia do federacji jako warunku stabilności struktury integracyjnej. Po drugie doszło do chwilowego zahamowania skuteczności metody funkcjonalnej oraz ukazania pewnych jej niedoskonałości, czego przyczyną był trwający w tym czasie kryzys gospodarczy. Po trzecie, problemy gospodarcze rodziły skłonność państw członkowskich do stosowania działań protekcyjnych, które zaprzepaścić mogły dotychczasowe osiągnięcia integracyjne. Równocześnie pojawiło się pewnego rodzaju poczucie

²³ M. Burgess, *Federalism and European Union: the Building of Europe, 1950–2000*, Routledge, London–New York 2000, s. 87.

²⁴ W październiku 1972 r. w Paryżu odbył się szczyt szefów państw i rządów państw członkowskich Wspólnot i trzech państw kandydujących. Postanowiono na nim o wzmocnieniu współpracy politycznej, między innymi poprzez zwiększenie częstotliwości spotkań ministrów spraw zagranicznych z 2 do 4 rocznie, ich celem miało być prowadzenie konsultacji w zakresie polityki zagranicznej w obszarach wspólnego zainteresowania. Wyznaczono termin powołania „Unii Europejskiej” na koniec 1980 r., przy czym nie doprecyzowano jej ram organizacyjnych – te miały zostać opracowane w ciągu 3 lat. Jednocześnie zdecydowano o pracach nad zasadami bezpośrednich wyborów do Zgromadzenia Parlamentarnego oraz zwrócono uwagę na konieczność rozważenia, czy spotkania szefów państw i rządów nie powinny odbywać się regularnie. *Statement from the Paris Summit (19 to 21 October 1972)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/statement_from_the_paris_summit_19_to_21_october_1972-en-b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901.html [dostęp: 24.05.2016].

rozczarowania – o ile liberalizacja rynków i ich integracja okazała się być dość prosta do zrealizowania, o tyle proces *spill-over* nie sprawdzał się w odniesieniu do tworzenia nowych polityk wspólnotowych. To powodowało, że politycy ponownie stali się otwarci na nowe koncepcje, które mogłyby te tendencje zahamować. Po czwarte czynniki, które wpłynęły na rozłam w ruchu federalistycznym, zdezaktualizowały się, a to pozwoliło na ponowne zjednoczenie, zwiększenie siły i mobilizacji do działania²⁵. Michael Burgess podkreśla jednocześnie, że w dekadzie lat 70., mimo iż znakomita większość autorów kwalifikuje ją jako naznaczoną głównie podejściem międzyrządowym, federalizm niezmiennie zajmował ważne miejsce w dyskursie, stanowiąc źródło propozycji i opinii. Federaliści postrzegają ją jako „erę krótkowzrocznej międzyrządowości” naznaczonej deficytem politycznej woli. Działacze ruchu nastawieni byli na akcje zmierzające w kierunku zmiany atmosfery politycznej i warunków gospodarczych, co miało umożliwić stopniową federalizację Wspólnot²⁶.

W tym czasie coraz rzadziej pojawiały się kompleksowe wizje federacji jako stanu idealnego, skupiono się na wyznaczaniu częściowych celów – bardzo konkretnych propozycji rozwiązań, jakie powinny znaleźć się w konstrukcji Wspólnot. Priorytety wyznaczały potrzeby danej chwili czy klimat polityczny. Pojawiły się postulaty zwiększenia uprawnień Parlamentu, przyznania Wspólnotom budżetowych zasobów własnych, powołania europejskiego rządu lub chociaż stworzenia platformy współpracy politycznej państw członkowskich. W przypadku dwóch pierwszych postulatów ich głównym orędownikiem był Hallstein²⁷, Monnet natomiast intensywnie zabiegał o przekształcenie szczytów szefów państw i rządów w prowizoryczny rząd europejski, który zbierałby się regularnie, aby działać na rzecz powołania „Unii Europejskiej” i ustalić zasady jej przyszłego funkcjonowania²⁸. Także Spinelli opowiadał się za instytucjonalizacją szczytów w formie „rady najwyższej”²⁹. Inicjatywa Monneta w dużej mierze przyczyniła się do ustanowienia w 1974 r. Rady Europejskiej³⁰.

²⁵ U. Morelli, *European...*, *op. cit.*, s. 147–148; Ch. Zorgbibe, *Historia integracji europejskiej*, Instytut Europejski, Łódź 1998, s. 122.

²⁶ M. Burgess, *Federalism...*, *op. cit.*, s. 102–103, 107.

²⁷ Por. postulaty Willy’ego Brandta i Waltera Hallsteina w: C. Hiepel, *Europakonzep-tionen und Europapolitik*, [w:] B. Rother (Hrsg.), *Willy Brandts Außenpolitik*, Springer VS Verlag, Wiesbaden 2014, s. 69–70; K. Łastawski, *Od idei...*, *op. cit.*, s. 212.

²⁸ J. Monnet, *Wspomnienia*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2015, s. 562, 564, 569–570.

²⁹ S. Bulmer, W. Wessles, *The European Council. Decision-making in European Politics*, Palgrave Macmillan, London–New York 1987, s. 38.

³⁰ J. Monnet, *Wspomnienia...*, *op. cit.*, s. 574–575.

Jednym z kluczowych priorytetów w programach federalistów pod koniec lat 60. stało się ustanowienie bezpośrednich i powszechnych wyborów do Zgromadzenia Parlamentarnego. W tym punkcie zgodni byli zarówno federaliści ewolucyjni, jak i konstytucyjni. Argumentowano, że funkcjonowanie Wspólnot wymaga szerszego zakresu demokratyczności procedur decyzyjnych, wskazywano na konieczność większych uprawnień tej instytucji, do czego niezbędne było zwiększenie jej legitymizacji. Federaliści konstytucyjni wychodzili z założenia, że motorem integracji i federalizacji Europy powinna stać się Komisja lub właśnie pochodzący z wyborów powszechnych i bezpośrednich Parlament³¹. Altiero Spinelli i związani z nim federaliści wskazywali na przyszłą rolę Parlamentu, który wystąpić miał w roli europejskiej konstytuandy – przygotować traktat lub akt konstytucyjny, który pchnąłby proces integracji na nowe tory w czasie, gdy państwa członkowskie nie były zdolne do dokonania takiego kroku. Mario Albertini dodawał natomiast, że bezpośrednio zaangażowanie partii politycznych i obywateli tworzy warunki zaistnienia tendencji do tworzenia porządku konstytucyjnego³².

Dyskusje, które toczyły się w połowie lat 70. w związku z pracami przygotowawczymi przed powołaniem „Unii Europejskiej”, w tym raportem zespołu Leo Tindemansa, koncentrowały się przede wszystkim wokół włączenia nowych polityk do zakresu współpracy państw, powołania europejskiego ośrodka decyzyjnego w typie rządu oraz ujednoczenia struktury instytucjonalnej i mechanizmów decyzyjnych. Coraz częściej akcentowano potrzebę dokonania jasnego podziału kompetencji między Wspólnoty („Unię Europejską”) a państwa członkowskie. Proponowano rozszerzenie współpracy o politykę zagraniczną, obronność, politykę pieniężną, wraz ze wspólną walutą, politykę budżetową. Europejski rząd miał powstać albo z przekształcenia Komisji Europejskiej, albo Rady Ministrów, albo powołania nowej struktury. Rada Europejska niekiedy brana była pod uwagę jako przyszły rząd, a niekiedy jako kolegialna głowa państwa. W latach 80. argumentowano, że jeśli, zgodnie z raportem Tindemansa, we Wspólnotach wdrożona zostałaby unia gospodarczo-walutowa, wówczas dla jej właściwego funkcjonowania niezbędne byłoby stworzenie władzy wykonawczej z realnymi uprawnieniami³³. Akcentowano również konieczność zwiększenia zakresu głosowania większościowego w Radzie Ministrów – ograniczenie tym samym zakresu stosowania zasady jednomyślności. Co ważne w późniejszych dekadach, szczególnie na początku

³¹ S. Bulmer, W. Wessles, *The European...*, *op. cit.*, s. 41.

³² J. Pinder, *Mario Albertini...*, *op. cit.*

³³ *Ibidem.*

XXI wieku, ten postulat zostanie rozszerzony nie tylko na bieżące sprawy i codzienne procedury decyzyjne, ale również na podejmowanie decyzji kluczowych, czyli uchwalanie aktu konstytucyjnego oraz, choć w dużo mniejszym zakresie, przyjmowanie nowych państw członkowskich.

Wspomniany już Mario Albertini stał się prekursorem podejścia będącego syntezą poglądów federalistów ewolucyjnych w rodzaju Monneta i konstytucyjnych w rodzaju Spinello. „Progresywna strategia konstytucyjna” wykorzystując narzędzia funkcjonalizmu miała prowadzić do osiągnięcia konstytucjonalizmu. Kolejne postulaty federalistów, wspólna waluta, wybory bezpośrednie do PE, rząd, konstytucja, stanowiły dalsze etapy procesu, które następowałyby po sobie naturalnie i nieuchronnie w sytuacji, gdy sprzyjałyby ku temu okoliczności i byłoby to korzystne dla zainteresowanych stron³⁴.

Druga połowa lat 80. przyniosła następną zmianę narracji w działaniach federalistów europejskich. Akcentowano przede wszystkim problem ambitnych celów oraz rosnących kompetencji Wspólnot w odniesieniu do kwestii gospodarczych (przede wszystkim wdrażanie dalszych etapów budowy jednolitego rynku) w obliczu wzrastającej nieefektywności instytucji i procedur decyzyjnych oraz braku politycznego podbudowania procesów integracyjnych. Co oczywiste, Jednolity Akt Europejski nie spełnił oczekiwań federalistów, choć i tak oceniany był w miarę pozytywnie – akcentowano zwłaszcza zwiększoną rolę decydowania metodą większości kwalifikowanej, zwiększenie uprawnień Parlamentu. Niemniej jednak dość szybko wrócono do dyskusji o powołaniu „Unii Europejskiej” i jej przyszłym, mniej lub bardziej federalnym charakterze. Co więcej, w dyskusji zaczęły się pojawiać kwestie dotyczące zwiększającego się deficytu demokracji i niewystarczającej legitymizacji Wspólnot, które w coraz większym stopniu regulowały i wpływały na życie obywateli. W tym kontekście doszło do pewnego rodzaju sporu między wizją Monneta, czyli technobiurokratyczną integracją, a „liberalnie demokratyczną Europą konstytucyjną”³⁵.

Zgodnie z zapowiedzią poczynioną w Jednolitym Akcie Europejskim na początku lat 90. przystąpiono do negocjacji traktatu powołującego do życia Unię Europejską. Federaliści po raz kolejny wysunęli wiele oczekiwań dotyczących reformy instytucjonalnej, stworzenia nowych polityk i wprowadzenia zasad federalnych. Czas negocjacji został jednak zdominowany przez dyskusję na poziomie szefów państwa i rządów nad wpisaniem do preambuły traktatu słów o „federalnym powołaniu” lub „federalnym celu” integracji europejskiej

³⁴ U. Morelli, *European...*, *op. cit.*, s. 149; L. Levi, *Mario Albertini...*, *op. cit.*, s. 38.

³⁵ M. Burgess, *Federalism...*, *op. cit.*, s. 198–201.

w miejsce „coraz ściślejszego związku między narodami Europy”. Co ciekawe, gdy większość państw była skłonna przyjąć ten zapis, uniemożliwił to sprzeciw zaledwie jednego państwa – Wielkiej Brytanii³⁶. Traktat z Maastricht w ocenie federalistów był sukcesem połowicznym – stworzono jednolite ramy instytucjonalne, ale instytucje wciąż miały za małe kompetencje, powołano nowe polityki, ale w większości miały one międzyrządowy charakter (zwłaszcza polityka zagraniczna), stworzono instytucję obywatelstwa, ale zostało ono wyposażone w niewielki zakres praw³⁷.

3. DZIAŁALNOŚĆ FEDERALISTÓW EUROPEJSKICH W DOBIE REFORMOWANIA UNII EUROPEJSKIEJ

Na początku lat 90. coraz częściej w narracji zaczęła być obecna koncepcja „Europy dwóch prędkości”. Od połowy lat 90. koncepcja rozszerzenia współpracy przez tylko część państw członkowskich stanie się coraz częstszym elementem proponowanych wizji, co wynikało z jednej strony z trudności jakie napotykały kolejne tury negocjacji traktatowych, z drugiej zaś strony z rysującej się już wówczas perspektywy rozszerzenia o liczną grupę państw Europy Środkowej i Wschodniej. Najbardziej znana jest koncepcja Wolfganga Schäuble i Karla Lamersa (polityków niemieckiej CDU i CSU) z 1994 r., w której zaproponowano, by unia walutowa i polityczna w ramach WE/UE objęła tylko te państwa, które są tym zainteresowane – tworzyłyby one „twardy rdzeń integracji”. Jej podstawą miałyby być dokument w rodzaju federalnej konstytucji, w którym jasno zostałyby określone na zasadzie subsydiarności kompetencje Unii, państw i regionów oraz podstawy funkcjonowania Unii³⁸. W toczącej się debacie wyraźnie widać, że propozycja ta była równie kusząca, co niepokojąca. Z jednej strony już wówczas pojawiały się problemy wynikające z odmiennego definiowania przez państwa członkowskie *finalité politique* integracji europej-

³⁶ *Projet de traité sur l'Union (Luxembourg, 18 juin 1991)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/the_draft_treaty_on_union_proposed_by_the_luxembourg_presidency_luxembourg_18_june_1991-en-dbebd2a6-a860-4915-8edf-0a228ecde976.html [dostęp: 29.05.2016]; *Mr Major's statement at the Luxembourg European Council meeting on 29th June 1991*, <http://www.johnmajor.co.uk/page870.html> [dostęp: 29.05.2016].

³⁷ M. Burgess, *Federalism...*, *op. cit.*, s. 207–212.

³⁸ W. Schäuble, K. Lamers, *Überlegungen zur europäischen Politik*, 1.9.1994, oficjalna strona internetowa CDU/CSU, <https://www.cdusu.de/upload/schaeublelamers94.pdf> [dostęp: 28.05.2016].

skiej oraz wiążących się z tym oczekiwań. W efekcie konsensus jaki udawało się osiągnąć bywał daleki od ambicji części państw, ale też od wymogów samego procesu – często bowiem pewne rozwiązania były konieczne i uzasadnione względami praktycznymi, ale wciąż nie było na nie zgody. Federaliści podkreślali, że stworzenie federacji wewnątrz Wspólnot/Unii pozwoli części państw zakończyć proces integrowania się, jednocześnie pozostawiając innym państwom wybór co do tego, w jakim zakresie chcą w integracji uczestniczyć (była to więc zaadaptowana koncepcja „Europy á la carte”). Z drugiej strony takie rozwiązanie budziło obawy części polityków o tworzenie w Europie nowych podziałów (i to w czasie tuż po upadku „żelaznej kurtyny”), która federację czyniłaby projektem elitarnym w sytuacji, gdy założeniem całego procesu miała być integracja całego kontynentu³⁹. Pomysł ten, choć różnie nazywany (np. „środek ciężkości” w koncepcji Joschki Fischera⁴⁰ czy „awangarda europejska” u J. Delorsa⁴¹) pojawiać się będzie aż do czasów współczesnych⁴². Jak się wydaje postępujący kryzys integracji pokazuje wyraźnie, że ścisła integracja w tak licznym gronie państw nie jest już możliwa. I o ile politycy wciąż nie są skłonni przyznawać, że Europa „dwóch prędkości” może być jedynym rozwiązaniem tego problemu, o tyle federaliści, którzy nie sprawują najwyższych urzędów państwowych nie mają takich oporów.

Federaliści angażowali się przede wszystkim w debatę nad traktatami reformującymi – proponując zniesienie systemu filarowego i ustanowienie jednolitych procedur decyzyjnych dla każdej z polityk, a ponadto, niezmiennie, powołanie europejskiego rządu, zwiększenie zakresu katalogu decyzji podej-

³⁹ Warto podkreślić, że nawet w czasie, gdy stało się jasne, że podział blokowy w Europie wyklucza państwa Europy Wschodniej i Środkowej z udziału w integracji europejskiej, federaliści podkreślali, że federacja musi być otwarta na państwa całego kontynentu. Unia Europejskich Federalistów podkreślała, że podział na bloki nie jest do zaakceptowania – oczekiwano, że państwa bloku wschodniego przystąpią do federacji, gdy tylko stanie się to możliwe.

L'Union européenne des fédéralistes, *Motion de politique générale...*, op. cit.

⁴⁰ Rede von Joschka Fischer in der Humboldt-Universität in Berlin am 12. Mai 2000, „Vom Staatenverbund zur Föderation: Gedanken über die Finalität der europäischen Integration“, [w:] Ch. Joerges, Y. Mény, J.H.H. Weiler (eds.), *What Kind of Constitution for What Kind of Polity? Response to Joschka Fischer*, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies at the European University Institute – Harvard Law School, Florence–Cambridge 2000, s. 5–17.

⁴¹ J. Delors, *Reuniting Europe: Our Historic Mission*, Wallenberg Lecture, Aspen Institute, 14 November 1999, <http://www.institutdelors.eu/media/discoursxi99-en.pdf?pdf=ok> [dostęp: 28.05.2016].

⁴² Por.: G. Verhofstadt, *Stany Zjednoczone Europy. Manifest dla nowej Europy*, demosEU-ROPA – Centrum Strategii Europejskiej, Warszawa 2007, s. 18–19, 81.

mowanych w głosowaniu większościowym, zwiększenie kompetencji instytucji ponadnarodowych i dokonanie jasnego podziału kompetencji według zasady subsydiarności. W ich ocenie w ostatecznym tekście traktatu amsterdamskiego znalazło się kilka regulacji, dzięki którym mogli uznać, że reforma nie była całkowicie stracona dla federalnej sprawy. Przesunięcie polityki wizowej, migracyjnej i azylowej z III do I filaru było niewielką namiastką likwidacji filarów – oznaczało w końcu przeniesienie jakiejś części kompetencji do *acquis communautaire*, ponadto zwiększono uprawnienia Parlamentu (przez przypisanie kilkunastu obszarów do procedury współdecyzji) czy Trybunału Sprawiedliwości⁴³. Podobnie oceniany był Traktat z Nicei.

Początek lat 2000. stanowił moment, gdy głos w dyskusji o federalnej przyszłości Unii Europejskiej zabrało wielu europejskich polityków. Koncepcje Joschki Fischera⁴⁴, Jacquesa Delorsa⁴⁵, Valéry'ego Giscard d'Estaing i Helmuta Schmidta⁴⁶, Gerharda Schrödera⁴⁷ oraz Lionela Jospina⁴⁸ wywołały szeroką debatę o przyszłości integracji europejskiej. Politycy odnosząc się do wyzwań jakie niosły ze sobą prawie dwukrotne podwojenie liczby członków Unii, globalizacja, nieefektywność przyjętych rozwiązań, stwierdzili, że być może rozwiązaniem jest europejska federacja, często rozumiana przez nich jako system wewnątrz UE. Kluczowe znaczenie ma mowa Fischera, który wskazał na potrzebę utworzenia „federacji państw narodowych”, tj. takiej federacji, w której państwa zachowają pełnię swojej tożsamości i suwerenności. Warto bowiem zaznaczyć, że w pojęciu wielu polityków i częściowo opinii publicznej, federacja europejska byłaby „superpaństwem” unifikującym i zastępującym

⁴³ M. Burgess, *Federalism...*, *op. cit.*, s. 243–247.

⁴⁴ *Rede von Joschka Fischer...*, *op. cit.*

⁴⁵ J. Delors, *Reuniting Europe...*, *op. cit.*; *Presentation by Jacques Delors: Where is the European Union heading?*, Series of Conferences in the United States, 20 March 2001, <http://www.institutdelors.eu/media/discoursiv01-en.pdf?pdf=ok> [dostęp: 30.05.2016].

⁴⁶ V.G. d'Estaing, H. Schmidt, *Wysokie pokoje i przedśmionek*, [w:] J. Boratyński, K. Stawicka (red.), *O przyszłości Europy. Głosy polityków*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2000, s. 21–25.

⁴⁷ *Rede des SPD-Parteivorsitzenden, Bundeskanzler Gerhard Schröder zum Themenbereich: Außen- und Sicherheitspolitik (20. November 2001)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_gerhard_schroder_on_germany_s_european_policy_20_november_2001-en-4677ec97-7782-4c5e-a7a2-aff3304da633.html [dostęp: 30.05.2016].

⁴⁸ *Address given by Lionel Jospin on the future of an enlarged Europe (Paris, 28 May 2001)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_lionel_jospin_on_the_future_of_an_enlarged_europe_paris_28_may_2001-en-642dc4c9-b224-4ea7-a77b-7e4d894b3077.html [dostęp: 30.05.2016].

państwa narodowe. Określenie zastosowane przez Fischera zostało przyjęte do narracji federalistów, jako dobrze oddające forsowaną przez nich ideę. W ostatnich latach podkreśla się również znaczenie wymogu demokratyczności tworząc pojęcie „federacji demokratycznych państw narodowych”.

Zapowiedź gruntownej reformy Unii Europejskiej przewidziana w Deklaracji z Laeken⁴⁹ oraz intensywność wspomnianej powyżej dyskusji o „federalnym powołaniu” Unii spowodowała ogromny entuzjazm środowiska federalistów, którzy spodziewali się uchwalenia ambitnej i federalnej w duchu konstytucji europejskiej. Konwent miał stać się europejską konstytuanta, o którą zabiegano na początku procesu integracji. Konstytucja miała powołać europejską federację opartą na demokracji i legitymizowaną zarówno przez obywateli, jak i państwa. W czasie prac Konwentu Europejskiego aktywnie działali federaliści, którzy weszli w jego skład prezentując liczne propozycje i refleksje⁵⁰. Ostateczny tekst Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy, oceniony został jako niesatysfakcjonujący, ale będący ważnym krokiem w kierunku federacji poprzez ustanowienie lub wzmocnienie federalnych elementów Unii Europejskiej⁵¹.

⁴⁹ W Deklaracji z Laeken w sprawie przyszłości Unii Europejskiej określono, iż powołany na jej mocy Konwent miał podjąć dyskusję nad problemami dotyczącymi kierunków dalszej integracji (np. polityka zagraniczna, sprawy wewnętrzne i wymiar sprawiedliwości, zwiększenie przejrzystości i skuteczności Unii, podział kompetencji). W przypadku osiągnięcia jednomyślności efekt końcowy jego prac miał przybrać formę zaleceń dla konferencji międzypaństwowej. Deklaracja określiła również skład Konwentu – oprócz przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących, znaleźli się w nim przedstawiciele: po jednym z rządu każdego państwa członkowskiego, po dwóch z parlamentów narodowych państw członkowskich, dwóch z Komisji, po jednym z rządu każdego państwa kandydującego, po dwóch z parlamentów narodowych państw kandydujących oraz 16 członków Parlamentu Europejskiego. Utworzono jedenaście grup roboczych, zajmujących się poszczególnymi zagadnieniami. Konwent rozpoczął pracę w lutym 2002 r., a zakończył ją w lipcu 2003 r. przyjęciem Projektu Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Zob.: A. Podraza, *Unia Europejska w procesie reform traktatowych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, rozdz. V.

⁵⁰ Por.: *Contribution by Mrs Pervenche Berès, Mrs Maria Berger, Mr. Carlos Carnero Gonzales, Mrs Elena Pacotti; alternate member of the Convention – Mr. Olivier Duhamel, Anne van Lancker; member of the Convention. „The Europe we need: Essential Requirements of New Federalism”* (CONV 813/03, CONTRIB 368), Brussels 16 June 2003; *Contribution by Mr Lamassoure, member of the Convention „The European Union: four possible models”* (CONV 235/02, CONTRIB 83), Brussels 3 September 2002; *Contribution submitted by Mr Dominique de Villepin and Mr Joschka Fischer; members of the Convention* (CONV 489/03, CONTRIB 192), Brussels 16 January 2003.

⁵¹ S. Pistone, *Seventy Years...*, *op. cit.*, s. 36–37.

4. W POSZUKIWANIU DIAGNOZY I ROZWIĄZAŃ DLA KRYZYSU UNII EUROPEJSKIEJ

Hasłem federalistów w drugiej dekadzie XXI wieku stało się stwierdzenie, że „więcej tego samego” nie jest już opcją, która byłaby w stanie sprostać wyzwaniom najpoważniejszego dotychczas kryzysu projektu integracyjnego. Diagnoza bieżącej sytuacji jest dość prosta: dotychczasowa formuła integracji wyczerpała się – przyjmowanie kolejnych rozwiązań w duchu metody wspólnotowej nie pozwoli Unii rozwiązać jej problemów⁵². Ponadto rządy państw europejskich coraz częściej poszukują rozwiązań problemów gospodarczych i społecznych w politykach wewnętrznych. Oba zjawiska tworzą siłę odśrodkową, która powoduje, że coraz częściej realny staje się rozpad UE. Jak stwierdzają federaliści, duch wspólnotowy, tak ważny w przeszłości, jest nieobecny w obliczu krótkoterminowych interesów narodowych – to nie populizm, konserwatyzm, eurosceptycyzm są zagrożeniem dla spójności Unii, lecz powrót do nacjonalizmów i niezdolność państw europejskich do przekazania suwerenności na wyższy poziom⁵³. Przyszłość UE w dużej mierze zależy od odnalezienia „pierwotnego entuzjazmu” jaki towarzyszył powołaniu Wspólnot⁵⁴.

Charakterystyczne dla obecnej narracji są dwie refleksje. Po pierwsze federaliści przekonali się, że pierwotne założenie o nieuchronności przejścia od integracji gospodarczej do politycznej mogło być największym błędem strategii. Źródłem problemów jest niemożność udzielenia odpowiedzi na pytanie, kto sprawuje władzę polityczną w unii gospodarczo-monetarnej. W zasadzie jednolity, samodzielny i odpowiedzialny ośrodek decyzyjny nie istnieje – zintegrowane rynki nie są więc właściwie zarządzane. To zaś prowadzi do kolejnej refleksji. Dalsza integracja nie będzie możliwa bez stworzenia europejskiego rządu i oddania mu bardzo konkretnych uprawnień. Oczywiście rząd ten musi być poddany demokratycznej kontroli⁵⁵.

⁵² G. Verhofstadt, *Stany Zjednoczone Europy...*, op. cit., s. 25–26, 32, 36–37; A. Duff, *Federacja już!*, Fundacja Unia & Polska, Warszawa 2011, s. 8, 10.

⁵³ Por.: B. Spinelli, *Populiści nie są prawdziwym problemem*, 8 listopada 2013 r., Vox Europ.eu, <http://www.voxeurop.eu/pl/content/article/4305901-populisci-nie-sa-prawdziwym-problemem> [dostęp: 29.05.2016].

⁵⁴ G. Ross, *The European Union and Its Crises. Through the Eyes of the Brussels Elite*, Palgrave Macmillan, London–New York 2011, s. 62.

⁵⁵ A. Duff, *The Protocol of Frankfurt: a new treaty for the eurozone*, European Policy Center, 2016, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_6229_protocol_of_frankfurt.pdf [dostęp: 30.05.2016], s. 17–20.

Jeszcze w pierwszej dekadzie XXI wieku pojawiały się w narracji koncepcje Europy „dwóch prędkości”, definiowane jako rozwiązania typu „federacja w konfederacji”. Obecnie odchodzi się jednak od takich propozycji – debata publiczna, która miała miejsce po propozycjach Delorsa, Fischera, Jospina i innych polityków wyraźnie pokazała trudności, jakie będzie napotykać ustalenie relacji między federacją a Unią oraz obawy o kategoryzację państw. Jednocześnie podnoszona jest kwestia zagrożenia dezintegracją na skutek coraz częstszego stosowania integracji *à la carte*. W efekcie wraz z nową dekadą federaliści zdecydowali się na stosowanie formuły członkostwa stowarzyszonego, które umożliwiać ma pozostawanie państwom niechętnym tak ścisłej integracji i samej federacji w strukturze organizacyjnej. Co ważne, założeniem takiego rozwiązania jest negocjowanie przez każde zainteresowane państwo własnych warunków stowarzyszenia – dzięki temu formuła ta pozostaje otwarta i elastyczna. Jedynym ograniczeniem jest nakaz przestrzegania ogólnych zasad i wartości będących podstawą federacji takich, jak demokracja, prawa człowieka czy praworządność⁵⁶.

Z przyjęcia zasady, że dla zażegnania kryzysu potrzebne jest „więcej Europy, a nie mniej” wynika powrót do kompleksowych ujęć federacji europejskiej. W sytuacji, gdy uznano, że ewolucyjna metoda federalizacji nie przynosi zadowalających efektów, ponownie zaproponowano ujęcia kompleksowe, zakładające całościową reformę UE – polityki, instytucji, zasad, procedur decyzyjnych⁵⁷. Jak się wydaje, wydarzenia z okresu nieudanej ratyfikacji Konstytucji dla Europy spowodowały rezygnację z postulatu uchwalenia konstytucji europejskiej na rzecz „aktu typu konstytucyjnego” – ta czysto leksykalna zmiana jest kolejnym z przejawów adaptacyjnej strategii ruchów federalistycznych. Jednocześnie wskazywane są obecnie nowe obszary, które powinny zostać objęte procesem integracji w duchu federalnym. Najczęściej w projektach pojawia się polityka ochrony środowiska, polityka społeczna i zatrudnienia, polityka fiskalna (łączona z prawem do nakładania przez Unię podatków, które stanowiłyby podstawę niezależnego od składek państw członkowskich budżetu), badania nad nowymi technologiami, polityka budżetowa, w ramach której większy zakres spraw mógłby być finansowany z budżetu unijnego. Równocześnie jednak nie milkną głosy wzywające do nadania polityce zagranicznej i obronnej oraz wymiarowi sprawiedliwości i spraw

⁵⁶ Art. 137, w: The Spinelli Group, *A Fundamental Law of the European Union*, Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung 2013; *UEF Manifesto. Towards Federal Union*, oficjalna strona internetowa Union of European Federalists, <http://www.federalists.eu/uef/manifesto/> [dostęp: 27.05.2016].

⁵⁷ Por. projekt traktatu „*A Fundamental Law*”.

wewnętrznych charakteru polityk unijnych wchodzących w zakres kompetencji UE⁵⁸. W kontekście kryzysu kluczowe pozostają kwestie dokończenia integracji gospodarczej oraz stworzenia mechanizmów kontroli finansowej (budżetowej) w państwach członkowskich, a szczególnie tych należących do strefy euro⁵⁹.

PODSUMOWANIE

Po ustanowieniu trzech Wspólnot, w sytuacji, gdy natychmiastowe powołanie europejskiej federacji stało się raczej utopią niż realnym planem, federaliści skupili się na włączaniu do systemu wspólnotowego konkretnych rozwiązań, które w przyszłości miały pozwolić na ukonstytuowanie federacji. Każda kolejna dekada była naznaczona działaniami wokół bardzo konkretnego rozwiązania. W latach 70. były to bezpośrednie wybory do Parlamentu Europejskiego, w latach 80. unia gospodarczo-walutowa, a więc dokończenie procesu integracji gospodarczej, w latach 90. współpraca polityczna, w tym uchwalenie europejskiej konstytucji z jasnym podziałem kompetencji między Wspólnoty/Unię i państwa członkowskie, zaś początek XXI wieku to w pierwszym dziesięcioleciu kompleksowa reforma struktury integracyjnej, a w drugim szukanie rozwiązań kryzysu Unii Europejskiej.

W toku analizy wyraźnie rysuje się wniosek, iż w czasie pierwszych 20–30 lat działalności ruchu federalistycznego stworzono pewien katalog rozwiązań, dotyczących instytucji, zasad, mechanizmów, które w różnych konfiguracjach stanowić będą rdzeń proponowanych później wizji. Istnieje więc wyraźne przywiązanie do określonych opcji, które wywołuje w efekcie zarówno brak elastyczności, jak i innowacyjności. Z drugiej natomiast strony ta powtarzalność elementów może świadczyć o spójnej (nawet jeśli miejscami wariantywnej pod względem szczegółowych rozwiązań) wizji przyszłości integracji, co w efekcie pozwala mówić o ciągłości ruchu i proponowanych rozwiązań. Jednocześnie zmiany, jakie zachodziły w sposobach działania i propozycjach federalistów od czasu powołania trzech Wspólnot, były w dużej mierze wynikiem zmieniających się okoliczności ich działania, co świadczy o wysokim stopniu adaptacji do warunków, w jakich przyszło im działać⁶⁰.

⁵⁸ G.Verhofstadt, *op. cit.*, s. 56–71.

⁵⁹ Więcej w: A. Duff, *The Protocol of Frankfurt...*, *op. cit.*

⁶⁰ Więcej o sposobach działania ruchów federalistycznych w: M. Rojewska, *Rola ugrupowań prointegracyjnych i federalistycznych we współczesnej Europie*, [w:] W. Gizicki (red.), *Wielopoziomowość w stosunkach międzynarodowych. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2017.

Zmieniały się w czasie również argumenty świadczące za federalizacją Europy. Lata powojenne to przede wszystkim utożsamianie federacji z gwarancją dobrobytu, pokoju i bezpieczeństwa. Lata 60. to nieco idealistyczne twierdzenia o podążaniu drogą wyznaczoną w Paryżu i Rzymie (np. doprowadzenie do bezpośrednich wyborów do Parlamentu, utworzenie wspólnego rynku, co zapisano w traktatach). Od lat 70. zaczyna się mówić o federalizmie jako remedium na zahamowanie integracji i niedoskonałości systemu, który w tej dekadzie przechodzi pierwszy z poważniejszych kryzysów. Obecnie wskazuje się również na powrót do pierwotnej idei jedności europejskiej, której realizacja będzie możliwa tylko w formule federacji. Argumentem, który powtarza się w różnych koncepcjach od czasów II wojny światowej jest natomiast konieczność przeciwdziałania słabnącej roli Europy w świecie oraz konkurowania z nowymi potęgami światowymi.

BIBLIOGRAFIA

- Address given by Lionel Jospin on the future of an enlarged Europe (Paris, 28 May 2001)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_lionel_jospin_on_the_future_of_an_enlarged_europe_paris_28_may_2001-en-642dc4c9-b224-4ea7-a77b-7e4d894b3077.html
- Address given by Winston Churchill (Zurich, 19 September 1946)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_winston_churchill_zurich_19_september_1946-en-7dc5a4cc-4453-4c2a-b130-b534b7d76ebd.html
- Audisio G., Chiara A., *Twórcy zjednoczonej Europy. Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2007.
- Boratyński J., Stawicka K. (red.), *O przyszłości Europy. Głosy polityków*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2000.
- Bulmer S., Wessles W., *The European Council. Decision-making in European Politics*, Palgrave Macmillan, London–New York 1987.
- Burgess M., *Federalism and European Union: the Building of Europe, 1950–2000*, Routledge, London–New York 2000.
- Campaign for direct elections to the European Parliament*, International Democracy Watch, Centro Studi sul Federalismo, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/campaign-for-direct-elections-to-the-european-parliament>.

- Contribution by Mr Lamassoure, member of the Convention „The European Union: four possible models”* (CONV 235/02, CONTRIB 83), Brussels 3 September 2002.
- Contribution by Mrs Pervenche Berès, Mrs Maria Berger, Mr. Carlos Carnero Gonzales, Mrs Elena Pacotti; alternate member of the Convention – Mr. Olivier Duhamel, Anne van Lancker; member of the Convention. „The Europe we need: Essential Requirements of New Federalism”* (CONV 813/03, CONTRIB 368), Brussels, 16 June 2003.
- Contribution submitted by Mr Dominique de Villepin and Mr Joschka Fischer, members of the Convention* (CONV 489/03, CONTRIB 192), Brussels 16 January 2003.
- Delors J., *Reuniting Europe: Our Historic Mission*, Wallenberg Lecture, Aspen Institute, 14 November 1999, <http://www.institutdelors.eu/media/discours/sxi99-en.pdf?pdf=ok>.
- Delzell Ch.F., *The European Federalist Movement in Italy: First Phase, 1918–1947*, „The Journal of Modern History” 1960, Vol. 32, No. 3.
- Deschamps É., *François de Menthon and his draft Federal Constitution for a United States of Europe (June 1948)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/etienne_deschamps_francois_de_menthon_and_his_draft_federal_constitution_for_a_united_states_of_europe_june_1948-en-3ec24e36-4574-4e29-82bd-02f435877cb5.html
- Duchenne G., Dumoulin M. (dir.), *Generations de Federalistes Europeens Depuis le XIXe Siecle: Individus, Groupes, Espaces Et Reseaux*, Brussels: Peter Lang Publishing 2012.
- Duff A., *Federacja już!*, Fundacja Unia & Polska, Warszawa 2011.
- Duff A., *The Protocol of Frankfurt: a new treaty for the eurozone*, European Policy Center, 2016, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_6229_protocol_of_frankfurt.pdf
- Fiedor K., *Europejskie doktryny porozumienia i współpracy gospodarczej w XX w. Tom 2*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wrocław 1991.
- Fiedor K., *Europejskie doktryny porozumienia i współpracy gospodarczej w XX w. Tom 1*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 1987.
- Gross F., *Federacja i konfederacje europejskie. Rodowód i wizje*, Instytut Studiów Politycznych Polska Akademia Nauk, Warszawa 1994.
- Hertensteiner Programm vom 21.09.1946*, oficjalna strona internetowa Junge Europäische Bewegung Berlin-Brandenburg e.V., http://www.jeb-bb.de/files/jeb-bb/JEB-Dokumente/460921_Hertensteiner_Programm.pdf
- Historical events in the European integration process (1945–2014)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe, <http://www.cvce.eu/en/recherche/>

- unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/20ed505d-
-eedc-4aaf-aca3-d736efaa93e1
- Historical Timeline, oficjalna strona internetowa The Union of European Federalists, <http://www.federalists.eu/uef/history/>
- Jastrzębowski W.J., *Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi. Konstytucja dla Europy*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Łódź 1985.
- Joerges Ch., Mény Y., Weiler J.H.H. (eds.), *What Kind of Constitution for What Kind of Polity? Response to Joschka Fischer*, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies at the European University Institute – Harvard Law School, Florence–Cambridge 2000.
- Kinsky F., *Federalizm. Model ogólnoeuropejski*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.
- Les 12 points de la charte d'Hertenstein (21 septembre 1946)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/les_12_points_de_la_charte_d_hertenstein_21_septembre_1946-fr-f39329ae-b25a-4b04-90ff-a25ea5c17051.html.
- Levi L., *Mario Albertini. Politics between Science and Philosophy*, „THE FEDERALIST a political review” 2011, Year LIII, Number 1.
- L'Union européenne des fédéralistes, *Motion de politique générale (Montreux, 27–31 août 1947)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, <http://www.cvce.eu/object-content/-/object/0c7f2f03-2bbc-4d3e-9084-a1a6c745a21a>
- Łastawski K., *Historia integracji europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Łastawski K., *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2004.
- Łukaszewski J., *Cel: Europa. Dziewięć esejów o budowniczych jedności europejskiej*, Noir sur Blanc, Warszawa 2002.
- Marszałek A., *Suwerenność a integracja europejska w perspektywie historycznej. Spór o istotę suwerenności integracji*, Instytut Europejski, Łódź 2000.
- Mauter W.R., *Churchill and the Unification of Europe*, „The Historian” September 1998 Vol. 61, Issue 1.
- McCormick J., *European Union Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York 2011.
- Menéndez A.J. (ed.), *Altiero Spinelli. From Ventotene to the European Constitution*, ARENA Report No 1/07, RECON Report No 1, Centre for European Studies, University of Oslo, January 2007, http://www.reconproject.eu/projectweb/portalproject/Report1_Spinelli.html

- Mikołajczyk M., *Jean Monnet. Inspirator zjednoczenia Europy*, Wydawnictwo „Rys”, Poznań 2007.
- Monnet J., *Wspomnienia*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2015.
- Mr Major's statement at the Luxembourg European Council meeting on 29th June 1991, <http://www.johnmajor.co.uk/page870.html>
- Our History*, oficjalna strona internetowa Union of European Federalists, <http://www.federalists.eu/uef/history/>
- Petition on a federal government for a European New Deal; Petition on Foreign Affairs and Security Policy*, oficjalna strona internetowa Movimento Federalista Europeo, <http://www.wetheeuropeanpeople.eu/intl/>
- Pinder J., *Mario Albertini in the History of Federalist Thought*, „THE FEDERALIST a political review” 2015 Year LVII online edition only, http://www.thefederalist.eu/site/index.php?option=com_content&view=article&id=1455:mario-albertini-e-la-storia-del-pensiero-federalista&catid=2:saggi&lang=en
- Pistone S., *A trent'anni dal Progetto Spinelli: un'iniziativa parlamentare a favore di una costituzione federale europea*, „THE FEDERALIST a political review” 2014, Anno LVI, Numero 1–2.
- Pistone S., *Seventy Years of the European Federalist Movement (1943–2013)*, „THE FEDERALIST a political review” 2013, Year LV, Number 1.
- Pistone S., *The Union of European Federalists: From the Foundation to the Decision on Direct Election of the European Parliament (1946–1974)*, Giuffrè Editore, Milan 2008.
- Podemski P., *Włoscy ojcowie-założyciele Wspólnoty Europejskiej w kontekście transformacji Włoch od faszyzmu do demokracji (1941–1954)*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2012.
- Podraza A., *Unia Europejska w procesie reform traktatowych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Presentation by Jacques Delors: Where is the European Union heading?*, Series of Conferences in the United States, 20 March 2001, <http://www.institut-delors.eu/media/discoursiv01-en.pdf?pdf=ok>
- Projet de traité sur l'Union (Luxembourg, 18 juin 1991)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/the_draft_treaty_on_union_proposed_by_the_luxembourg_presidency_luxembourg_18_june_1991-en-dbebd2a6-a860-4915-8edf-0a228ecde976.html
- Rede des SPD-Parteivorsitzenden, Bundeskanzler Gerhard Schröder zum Themenbereich: Außen- und Sicherheitspolitik (20. November 2001)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_gerhard_schroder_on_germany_s_european_policy_20_november_2001-en-4677ec97-7782-4c5e-a7a2-aff3304da633.html

- Rojewska M., *Rola ugrupowań prointegracyjnych i federalistycznych we współczesnej Europie*, [w:] W. Gizicki (red.), *Wielopoziomowość w stosunkach międzynarodowych. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2017.
- Ross G., *The European Union and Its Crises. Through the Eyes of the Brussels Elite*, Palgrave Macmillan, London–New York 2011.
- Rother B. (Hrsg.), *Willy Brandts Außenpolitik*, Springer VS Verlag, Wiesbaden 2014.
- Schäuble W., Lamers K., *Überlegungen zur europäischen Politik*, 1.9.1994, oficjalna strona internetowa CDU/CSU, <https://www.cducsu.de/upload/schaublelamers94.pdf>
- Sidjanski D., *The Federal Future of Europe: From the European Community to the European Union*, University of Michigan Press 2000.
- Spinelli B., *Populiści nie są prawdziwym problemem*, 8 listopada 2013 r., VoxEurop.eu, <http://www.voxeurop.eu/pl/content/article/4305901-populisci-nie-sa-prawdziwym-problemem>
- Statement from the Paris Summit (19 to 21 October 1972)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/statement_from_the_paris_summit_19_to_21_october_1972-en-b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901.html
- The Hertenstein Programme*, oficjalna strona internetowa Federal Union, <http://www.federalunion.org.uk/the-hertenstein-programme/>
- The Interlaken Plan (September 1948)*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/en/obj/the_interlaken_plan_september_1948-en-f0921184-3c40-4b4b-b928-2ccacb49b729.html
- The Manifesto of Ventotene*, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/316aa96c-e7ff-4b9e-b43a-958e96afbecc/publishable_en.pdf
- The Spinelli Group, *A Fundamental Law of the European Union*, Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung 2013.
- UEF Manifesto. Towards Federal Union*, oficjalna strona internetowa Union of European Federalists, <http://www.federalists.eu/uef/manifesto/>
- Verhofstadt G., *Stany Zjednoczone Europy. Manifest dla nowej Europy*, demo-
sEUROPA – Centrum Strategii Europejskiej, Warszawa 2007.
- Węc J.J., *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950–2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.
- Witkowski G., *Józef Retinger. Polski inicjator integracji europejskiej*, Stowarzyszenie Współpracy Narodów Europy Wschodniej Zbliżenie, Warszawa 2000.
- Zorgbibe Ch., *Historia integracji europejskiej*, Instytut Europejski, Łódź 1998.

EWOLUCJA MYŚLI EUROPEJSKICH RUCHÓW FEDERALISTYCZNYCH

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie europejskich ruchów federalistycznych od II wojny światowej do czasów współczesnych pod kątem ewolucji, jaka zaszła w zakresie formułowanych przez nie postulatów, koncepcji i wizji federacji europejskiej. Zastosowane elementy analizy historycznej i porównawczej pozwoliły na wykazanie, że myśl federalistów tworzy spójną koncepcję federalnego rozwiązania dla Europy. Jednocześnie wizja ta, zachowując spójność na wszystkich etapach rozwoju integracji europejskiej, była adaptowana do zmieniających się warunków politycznych i gospodarczych, bieżącego stanu integracji oraz wyzwań, jakie pojawiały się w Europie. Jednocześnie nie można jednak oprzeć się wrażeniu, że w latach 40. i 70. sformułowano katalog postulatów, które służą do opracowywania szczegółowych koncepcji, a w efekcie proponowanie nowych, innowacyjnych rozwiązań jest raczej sporadyczne.

Słowa kluczowe: federalizm, federacja europejska, federalne koncepcje integracji europejskiej, federalizm ewolucyjny, federalizm rewolucyjny

EVOLUTION OF THE EUROPEAN FEDERAL MOVEMENTS

Summary

The article aims to examine the European federalism movements from World War II until present time with respect to evolution that took place in the field of proposed ideas, concepts and visions concerning the European federation. The elements of historical and comparative analysis made it possible to prove that the federalists' thought creates a coherent concept of a federal solution for Europe. At the same time, this vision maintaining coherence at all the stages of developing the European integration was adapted to the changing political and economic conditions, the current state of integration and challenges that occurred in Europe. At the same time, however, it is hard to resist the feeling that in the 1940s and 1970s, a catalogue of proposals was formulated and they serve to develop detailed concepts and, as a result, new solutions are rather rarely proposed.

Key words: federalism, European federation, federal concepts of European integration, evolutionary federalism, revolutionary federalism

ЭВОЛЮЦИЯ ИДЕИ ЕВРОПЕЙСКИХ ФЕДЕРАЛИСТСКИХ ДВИЖЕНИЙ

Резюме

Целью статьи является рассмотрение европейских федералистских движений в период со Второй мировой войны и до современности с точки зрения эволюции в области постулатов, концепций и видений европейской федерации, сформулированных ими. Используемые элементы исторического и сравнительного анализов позволили прийти к выводу, что идея федералистов способствует созданию согласованной концепции федерального решения для всей Европы. Вместе с тем это видение, при сохранении согласованности на всех этапах развития европейской интеграции, было адаптировано к изменяющимся политическим и экономическим условиям, текущему состоянию интеграции и задачам, которые вставали перед Европой. В то же время трудно не согласиться с предположением, что в 1940-х и 1970-х годах был составлен каталог постулатов, которые служат для разработки детальных концепций; в результате инициативы по предложению свежих, новаторских решений являются довольно спорадичными.

Ключевые слова: федерализм, европейская федерация, федеральные концепции европейской интеграции, эволюционный федерализм, революционный федерализм

Cytuj jako:

Rojewska M., *Ewolucja myśli europejskich ruchów federalistycznych*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2018 nr 1(60), s. 317–344. DOI: 10.26399/meip.1(60).2018.12/m.rojewska

Cite as:

Rojewska, M. (2018) ‘Ewolucja myśli europejskich ruchów federalistycznych’ [‘Evolution of the European federal movements’]. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 1(60), 317–344. DOI: 10.26399/meip.1(60).2018.12/m.rojewska